

Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya

Rafael Aracil
Andreu Mayayo
Antoni Segura
(Editors)

**Els
joves de la Transició**

Memòria
de la Transició
a Espanya i a
Catalunya

Volum
IV

Els joves de la Transició

Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya

Els joves de la Transició

Volum

IV

Rafael Aracil
Andreu Mayayo
Antoni Segura
(Editors)

autors

Antoni Batista
Àngel Casas
Emili Cortavitarte Carral
Carles Feixa
Jaume Funes
Eduard Jiménez Hernández
Domènec Martínez
Josep Pau i Pernau
Enric Puig i Jofra
Ma. Encarna Sanahuja Yll
Jordi Sánchez
Josep Sánchez Cervelló
Carles Santacana i Torres
Jordi Serrano i Blanquer
Enric Truñó

EDICIONS
UNIVERSITAT DE
BARCELONA

ÍNDIX

Introducció	9
<i>Carles Feixa</i> . La joventut com a metàfora... de la Transició	15
<i>Jordi Serrano</i> . Memòria i desmemòria de la Transició entre els joves	45
<i>Enric Puig</i> . Del “Movimiento” a la Secretaria General de la Joventut	89
<i>Enric Truñó</i> . Les polítiques juvenils dels ajuntaments democràtics ..	137
<i>Josep Pau</i> . Els joves pagesos	151
<i>Eduard Jiménez</i> . Els joves estudiants	171
<i>Encarna Sanahuja</i> . Vivències del feminisme dels 70	181
<i>Jaume Funes</i> . Ser joves però al marge. Noves delinqüències en una societat en crisi	189
<i>Jordi Sánchez</i> . De la Marxa de la Llibertat a la Crida per la Solidaritat	205
<i>Les organitzacions polítiques juvenils</i> (Taula rodona)	219
<i>Antoni Batista i Àngel Casas</i> . Les cançons de la Transició	265

INTRODUCCIÓ DELS EDITORS

*“Quan tinga cinquanta anys
no vull ser com el pare;
cansat i sense fe,
renec o riallada;
treball embrutidor,
futbol cada diumenge,
el tutti al cul d’un bar,
tabac de vuit pessetes”.*

Cançó de carrer. Poema de JOAN OLIVER
(PERE QUART) musicat per RAMON MUNTANER

La joventut és un fenomen cultural lligat al desenvolupament de la societat urbana-industrial del segle XX i, molt especialment, a l’allargament dels anys d’escolarització, d’integració en el mercat laboral i d’emancipació de la llar familiar. Abans hi havia púbers i impúbers, un tall precís marcat per la fisiologia i reblat pels ritus d’iniciació del pas de la infantesa al món dels adults. Ser jove, doncs, és no ser ni carn ni peix, viure en una adolescència forçosa, que s’escurça o s’allarga, com un xiclet, en funció del moment històric i de la societat en què es viu. En aquest sentit, els joves construiran una identitat cultural pròpia respecte al món dels adults i, tot sovint, enfrontada amb la dels seus pares. Tot amb tot, la joventut esdevindrà una de les principals icones del segle XX vinculada a la pràctica esportiva, la creació d’organitzacions socials i polítiques pròpies i, al cap i a

la fi, a la societat de consum. “Que gran és ser jove!”, pregonarà la publicitat, i molts adults es deixaran seduir pel mite de Peter Pan.

La forquilla cronològica dels joves catalans i espanyols dels anys setanta del segle passat se situava entre els 15 i el 25 anys. Aleshores no hi havia el Carnet jove però la mateixa Administració ho deixava palès en oferir el servei d’“Inter-rail”, la possibilitat de viatjar amb tren gairebé arreu d’Europa durant un mes a un preu reduït, als menors de vint-i-sis anys. L’ensenyament obligatori finalitzava als 14 anys i la majoria de joves ingressaven en aquesta edat al mercat de treball regulat. Avui ser estudiant és una característica dels joves. Aleshores, no. El batxillerat, sobretot el superior, era cosa de pocs i només un de cada deu joves accedia al món universitari. Així, doncs, els joves eren treballadors, formats com a aprenents dins de les mateixes empreses, alguns aprofitant els curssets professionals escadussers, fins a la progressiva implantació de la formació professional, i d’altres en l’àmbit dels batxillers nocturns. Per a la immensa majoria, tret dels estudiants universitaris, el tall vital el representava el servei militar, després del qual, tot sovint, s’esdevenia l’emancipació del nucli familiar via matrimonial.

L’enquesta sociològica encarregada per una empresa publicitària per conèixer millor la realitat i els somnis dels joves europeus l’any 1977 ens aproxima, en un context comparatiu, a l’escala de valors dels joves espanyols i, concretament, d’acord amb el camp de recerca, als de Madrid i Barcelona. Els resultats de l’enquesta foren publicats per la revista *CAMBIO* 16, número 311, el novembre de 1977. El titular de la informació era prou revelador: “Més progres que ningú”. Els joves espanyols no eren diferents, malgrat els desitjos expressats pels franquistes, i fins i tot més tolerants i progressistes que els dels països més liberals i avançats. Tres de cada quatre joves es manifesten partidaris de les relacions sexuals prematrimonials (més els nois) i del divorci (més les noies). I un de cada tres accepta les relacions homosexuals. Aquesta aposta liberal pel sexe es correspon amb una disminució de la pràctica religiosa, abandonada pel 60 % dels joves.

Més sorprenent, per comparació europea, és l’opinió dels joves espanyols sobre els temes econòmics i socials i la seva ubicació ideològica. L’enquesta, realitzada entre el desembre del 1976 i el gener del 1977, és a dir, sis mesos abans de les primeres eleccions generals, ofereix una inclinació majoritària dels joves pel centre-esquerra i l’esquerra. Més concretament: no hi ha ningú que se situï en l’espai ideològic de la ultradreta i la dreta, un 11 % es declara de centre, un altre 11 % de centre-esquerra, el 29 % socialista, el 8 % comunista i un 6 % per altre tipus d’esquerres. El 39 % no ho sap o no contesta. De fet, aquest posicionament ideològic coincideix amb les enquestes preelectorals encarregades pel Govern i que

donaven un resultat a les opcions d'esquerres davant les de dretes, de dos a un. Gens estrany, doncs, que el Govern, presidit per Adolfo Suárez, negués la possibilitat del vot als dos milions i mig de joves entre els 18 i els 21 anys.

Més enllà de les preferències ideològiques i electorals, cal destacar la radicalitat de les opcions respecte de qüestions de tipus socioeconòmic. El 89 % dels joves es mostra partidari que els treballadors tinguin algun tipus de dret a participar en la direcció de l'empresa tot apostant per les fórmules d'autogestió i cogestió. En aquest sentit, per als joves és més important l'interès i la satisfacció personal en el moment d'escollir un treball que la retribució salarial. Així mateix, dos de cada tres joves pensa que els bancs haurien de ser nacionalitzats. De fet Jordi Pujol, aleshores, també ho pensava.

El tòpic "masclista" atribuït als espanyols queda esvanit davant l'opinió manifestada sobre les dones. Al costat dels suecs i holandesos, els joves espanyols són els més fermes partidaris de la paritat salarial i del repartiment de les tasques domèstiques. Només el 22 % creu que la llar és l'àmbit natural de la dona. A la pregunta referida al temps lliure, les preferències són escoltar música, anar al cinema, llegir i sortir amb la colla. Molt lluny se situa l'opció de veure la televisió. Cal puntualitzar que, aleshores, només existia RTVE, amb dos canals, sense programació matinal i de visió majoritària en blanc i negre. Ras i curt: l'oferta televisiva era més aviat poc atractiva. Gens estrany, doncs, que els joves preferissin escoltar la ràdio (musical) que no pas la televisió.

Aquesta imatge escandinava de la joventut espanyola, on fins i tot el 30 % troba correcte el consum de marihuana, queda enterbolida per la dificultat en l'accés al mercat laboral. El 86 % declara que trobar feina és molt difícil. Tot amb tot, són optimistes respecte al seu futur col·lectiu. A la pregunta de quins esdeveniments creuen que poden succeir al llarg de la seva vida, el 61 % respon que és probable un autèntic sistema democràtic a Espanya, un 52 % aposta pels Estats Units Europeus i un 42 % pel final del capitalisme i l'expansió del comunisme. Encara que, d'altra banda, la meitat creu possible una guerra nuclear. Curiosament, el 88 % dels joves barcelonins es manifesten molt satisfets de la seva ciutat i desitgen continuar residint-hi davant un 62 % dels joves madrilenys.

Els resultats d'aquesta enquesta sociològica ens permeten deduir el fracàs doctrinal del règim franquista i una homologació de les actituds vitals dels nostres joves dins de l'àmbit europeu. Uns joves que viuran amb intensitat el canvi democràtic, en un procés de socialització política intensa, i que esdevindran la punta de llança de les mobilitzacions socials i del recanvi de la classe política dirigent. Només una dada: a Catalunya la

tercera part dels regidors i la quarta part dels alcaldes elegits a les primeres eleccions municipals democràtiques, l'any 1979, seran menors de 34 anys. Joaquim Nadal accedirà a l'alcaldia de Girona als 31 anys, Antoni Farrés a la de Sabadell, als 34 anys i el mateix Narcís Serra només tindrà 37 anys quan presideixi l'ajuntament de Barcelona. Avui costa trobar alcaldes tan joves. I el mateix podríem dir dels dirigents dels partits polítics.

La majoria d'edat i el dret de vot als 18 anys fou, sens dubte, la idea-força que aplegà i mobilitzà els joves en l'inici de la Transició política. Una vindicació que, finalment, seria recollida en el text constitucional. Si donem un cop d'ull a les propostes electorals del 1977 dels diferents partits polítics respecte als joves, podem esmentar: la desaparició de la Delegación Nacional de la Juventud i la seva substitució per les conselleries i regidories de joventut dels diferents àmbits de l'administració pública, l'impuls al Consell Nacional de la Joventut, la creació de casals de joves, la realització del servei militar a la regió d'origen, el reconeixement del dret a l'objectió de consciència i la prestació d'un servei civil substitutori, l'ensenyament obligatori fins als 16 anys, la potenciació de la formació professional, l'accés a la terra dels joves pagesos a través d'un Banc de Terres regulat per l'Administració i la no-discriminació salarial per raons d'edat.

Els joves de la Transició són una generació marcada pels valors col·lectius i la seva projecció en els espais públics, principalment, el carrer. Sense oblidar-nos de les acampades, els recitals de cançó o els festivals de música tipus Canet, el "Woodstock" català. La vindicació de les festes populars i tradicionals, des de la celebració del carnaval a la recuperació dels correfocs, constituïran una lluita sorda i constant contra les autoritats i, molt particularment, les municipals. Els joves empenyeran més que ningú per passar pàgina a la concepció classista i jerarquitzada de les festes majors. En certa manera, la recuperació de les llibertats democràtiques fou una gran festa en què els joves participaren activament.

La política, entesa com la recuperació de les llibertats, ho impregnà tot. En aquest sentit, els joves de la Transició, com els joves dels anys trenta, incorporaran els valors democràtics al seu codi genètic i quedaran vacunats contra qualsevol tipus de règim autoritari. Certament, la militància política serà minoritària dins dels joves i, en molts casos, flor d'estiu. De la mateixa manera que la professionalització en el món de la política serà una opció minoritària. Els joves estaran més interessats en els moviments socials (ecologistes, feministes, pacifistes...) que en l'acció política institucional. Tanmateix, no es pot menystenir la incorporació de milers de joves a les organitzacions polítiques juvenils, partits polítics i centrals sindicals.

L'anomenat “desencís” o “passotisme” serà un fenomen mediàtic i de controvèrsia gairebé metafísica. En tot cas, els “desencantats” foren aquells que havien confós els seus desitjos amb la realitat, el cinema d'art i assaig amb la “Febre del dissabte a la nit”. La recuperació de les llibertats democràtiques havia de permetre millorar les condicions materials de la població, crear i enfortir les organitzacions col·lectives democràtiques i obrir les portes a la creació i difusió de nous corrents culturals.

La Transició democràtica es desenvoluparà en un paisatge de crisi econòmica punyent amb un augment continuat de l'atur i de la dificultat d'inserció laboral dels joves. Així mateix, l'accés progressiu dels fills dels sectors populars a l'ensenyament superior i universitari no tindrà una correspondència immediata respecte a les possibilitats de mobilitat social. Un paisatge dur, allunyat dels somnis californians dels anys seixanta, en què la droga actuarà com a vàlvula d'escapament. L'esquerra política i social no serà aliena al clima de permissivitat i, fins i tot, de complicitat amb un fenomen que farà estralls. No es tracta del retrat simpàtic de “La quinta del porro” sinó del pou de l'heroïna, del qual pocs se'n sortiran.

Després de dedicar els tres primers cursos de lliure elecció de *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya* als principals dirigents polítics, el sindicalisme, gènere i qüestió nacional, i a la reforma de l'exèrcit i l'administració local (publicats en tres volums per Edicions Universitat de Barcelona, amb la col·laboració de la Generalitat de Catalunya), vam decidir dedicar el quart curs als joves de la Transició. En aquest sentit, aquest volum recull les ponències i les intervencions del curs, impartit la primavera del 2002, i representa una aportació nova i de gran qualitat en l'àmbit dels estudis sobre la Transició democràtica espanyola. El mèrit és, sens dubte, dels ponents i participants als quals agraïm la seva disponibilitat i l'esforç de posar ordre a les seves experiències i suggerir temes de reflexió i de recerca a uns alumnes que, majoritàriament, nasqueren ja en la democràcia. Per causes alienes als editors ens ha estat impossible transcriure la ponència d'en Pere Camps, sobre els joves treballadors, i la taula rodona “Canviar la vida, transformar la societat”, en què prengueren part Josep Beúnza, Xavier García, Jordi Lozano (Jordi “Petit”) i Dolors Marín.

Cal fer constar la col·laboració de la Direcció General de Recerca, del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació, de la Generalitat de Catalunya, i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Així mateix, agraïm, un cop més, el compromís d'Edicions Universitat de Barcelona en la publicació i difusió dels materials d'aquests cursos que, ben aviat, s'incrementarà amb la publicació de les ponències del cinquè curs dedicat als *mitjans de comunicació*. Tot plegat constitueix, a hores

d'ara, la contribució més àmplia i sistemàtica dels estudis sobre la Transició democràtica espanyola en l'àmbit acadèmic. Amb voluntat de continuïtat, és clar.

RAFAEL ARACIL, ANDREU MAYAYO i ANTONI SEGURA
Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Pavelló de la República
Maig de 2003

LA JOVENTUT COM A METÀFORA... DE LA TRANSICIÓ

Ponent:

CARLES FEIXA

Professor d'Antropologia Social de la Universitat de Lleida

*Això va millor cada dia
Abans m'emprenyava a l'escola
Els mestres que m'ensenyen no estaven en l'ona
em privaven de la llibertat, em donaven voltes
m'atordien amb les seves regles...
Jo abans era un jove irat
que amagava el cap a l'arena
Tu em vas donar la paraula
que finalment vaig escoltar...
Admeto que això va millor
és una mica millor cada dia.*

(THE BEATLES, "Getting better")

*Recorda les raons que un dia
varen canviar el signe
d'aquell temps passat.
Ell ha marcat la teva vida
amb una ferida
que tu has de curar.*

*I en Maurici va escoltant
i pensa que ja sap el perquè dels mals.
Però se'n torna, està dubtant,
i altres veus ressonen també al seu voltant.*

*Vailet, no siguis anarquista
i vés a la conquesta de l'honor més alt,
que al teu costat tindràs la força
que ens porta l'ordre
i ens permet la pau.*

*I en Maurici sap molt bé
que, si només dubta, poca cosa té.
En Maurici sap què fer,
trobarà els companys i sortirà al carrer.*

(LLUÍS LLACH, “**Damunt d’una terra**”, 1970)

1. La joventut com a metàfora de les transicions democràtiques

Aviat farà deu anys, vaig publicar un llibre titulat *La joventut com a metàfora*, en el qual defensava la següent hipòtesi: “les cultures juvenils poden ser considerades com una metàfora cultural, és a dir, la imatge condensada d’una societat canviant, en termes del seu règim polític, formes de vida i valors bàsics; l’expressió simbòlica dels processos de transició social” (Feixa, 1993:). En realitat, més que d’una hipòtesi, es tractava d’una perspectiva de recerca que no cerca en la joventut una coherència exclusivament interna, sinó que prioritza les múltiples interconnexions que s’estableixen entre joventut, història i societat. Al capdavall, no entenc l’estudi de la joventut com un objecte en si mateix, sinó com una via per comprendre com es reproduïxen i com es transformen les societats i les cultures. Quan els organitzadors d’aquestes jornades entorn dels joves de la Transició van pensar en mi per impartir aquesta sessió inaugural suposo que van pensar en aquesta concepció de la joventut com a mirall on la societat veu reflectida la seva imatge.

I és que la joventut pot ser sempre vista com una metàfora, però sobretot ho pot ser en aquells períodes de canvi més intens que coneixem amb el nom de transicions (econòmiques, polítiques o culturals). La joventut pot ser considerada una metàfora de la transició a la democràcia almenys per tres motius. En primer lloc, perquè les turbulències que acompanyen els canvis polítics acostumen a ser representades mitjançant rostres juvenils: estudiants activistes, militants clandestins, feministes vindicatives, artistes de la “moguda” i representants de les tribus urbanes. En segon lloc, perquè en ser la joventut una etapa de transició (en aquest cas de la infància a la vida adulta), la transició biogràfica pot esdevenir una imatge condensada de la transició social que afecta tota la col·lectivitat. Finalment, en tercer lloc, perquè l’èxit de les transicions no només es juga en els escenaris de l’alta política, sinó en els de la vida quotidiana –apropiació dels espais públics,

alliberament dels espais privats—, terreny on els joves acostumen a representar papers principals.

Des d'aquesta perspectiva, la Transició espanyola no ha estat una excepció. Totes les transicions de règims dictatorials a democràcies, al llarg del segle XX, han tingut els joves com a actors fonamentals en els prolegòmens i en el clímax (no tant en els efectes). Els universitaris de la “reforma argentina” de 1918, els joves republicans espanyols, els “muchachos” de la revolució sandinista, els joves demòcrates txecs i hongaresos, els rebels de l'avortada transició de Tiananmen, indiquen que el camí de l'estudi comparatiu dels processos democràtics en la perspectiva dels joves podria ser fecund. En aquest text només evocaré tres exemples contemporanis de la Transició espanyola: la transició portuguesa postSalazar, la transició xilena postPinochet, i la transició soviètica postperestroika.

L'exemple portugués és important perquè va ser vist tant pels sectors franquistes com per l'oposició com el model a imitar/evitar. El sociòleg portugués José Machado Pais (1999) ha reflexionat recentment sobre la “generació dels clavells vermells”. L'autor observa que són els grafitis els que expliquen que la Revolució dels Clavells tingués lloc el 25 d'abril. Grafitis que, en la seua majoria, escrivien joves desencantats amb el règim: “Fora el feixisme”; “Llibertat!”; “Fora la PIDE”; “Ni un soldat més a l'Àfrica”; “Fi a la guerra colonial”, etc. Els joves més instruïts no entenien la causa per la qual lluitaven a l'Àfrica. Per aquest motiu la resistència a ser carn de canó: “Què érem nosaltres? Carn a granel. Per això, en els llimbs del pensament naixia una font impetuosa: resistir, no ser aquella carn ingènua [...]. L'exèrcit no podria apuntar les armes al cor dels portuguesos i d'aquells a qui el colonialisme, instal·lat en el Terreiro do Paço, assassinava. Qui permetia exportar la mort a l'Àfrica o anar a buscar-la en defensa d'interessos il·legítims?” (José Manuel Mendes, citat a Machado, 1999). Abans de la Revolució dels Clavells, els joves es manifestaven contra la guerra colonial a l'Àfrica i contra el règim que la sostenia. Els qui podien, fugien del país. O sigui, de la guerra. Segons dades de l'Estat Major de l'Exèrcit, durant els tretze anys de guerra colonial hi va haver una mitjana del 18 % d'absents per any. Els qui es quedaven protestaven contra el colonialisme i el règim com podien, ja que la repressió era enorme. El 1972, durant les commemoracions del Dia Mundial de la Pau, prop de 70 joves i catòlics progressistes van ser empresonats quan es trobaven reunits en una capella, sota sospita que s'hi havien reunit per motius polítics. El règim controlava també els moviments estudiantils, principalment a les universitats, mitjançant policies disfressats de conserges. Però la seua aparença atlètica (per això el sobrenom de *gorilles*) no enganyava els estudiants. Davant les estretes xarxes repressives, no és estrany que moltes protestes juvenils fossin clandestines, amb la visibilitat que era possible: els grafitis.

Durant el règim salazarista, tot i que els joves van ser considerats un camp d'inversió política, els esforços es van concentrar sempre en la seua socialització, d'una forma ideologitzada i estatalitzada, per enquadrar-los millor. Així s'entén la creació, el 1936, de la Mocidade Portuguesa (Joven-tuts Portugueses), organització que mirava d'inculcar en els joves els valors d'amor a la pàtria, a l'imperi, a la família i a Salazar. Fins als anys 50-60, la *joventut* no va sorgir com a "qüestió social". A partir de llavors, els joves es converteixen en un "problema" declarat, tant des del punt de vista social com sociològic. Tal com es reconeixia en aquella època, el "problema" va semblar que sorgia, amb particular fulgor, als medis universitaris. Els moviments estudiantils que van aparèixer a Portugal a la dècada dels 60 es van organitzar directament contra un poder i un règim polític que no facilitava la participació dels joves en l'àmbit institucional. La guerra colonial aguditzava més l'oposició dels joves al règim salazarista. La Revolució d'Abril del 1974 deu bastant a aquests moviments juvenils. Amb la democràcia, l'estructura de la societat portuguesa va patir notables transformacions. S'assisteix a una mobilitat social considerable, acompanyada d'un creixement significatiu de les classes mitjanes. Al buidament de les classes associades al món rural (pagesia, proletariat rural i algunes franges de la petita burgesia tradicional), es contraposa una joventut cada vegada més "urbana". Amb la urbanització de la joventut, la seua conversió en problema (social i sociològic) va adquirir també nous matisos. L'accés dels joves al mercat de treball es va fer cada vegada més dependent de l'evolució del sistema productiu; evolució marcada tant per la incidència de la crisi econòmica, clarament visible a partir de la dècada dels 70, com per la modernització de les estructures econòmiques (reducció de l'ocupació agrícola i de l'ocupació encoberta en l'agricultura, índexs creixents de terciarització i urbanització, renovació dels processos de treball, canvis en l'organització i gestió empresarials, incorporació de noves tecnologies, etc.). La convergència d'aquests factors va originar una situació particularment difícil per als joves portuguesos, que van començar a sentir l'amenaça de l'atur i la falta de perspectives professionals, just en una època en la qual podien esperar molt més del recentment instaurat règim democràtic. La massificació de l'ensenyament, després de la Revolució dels Clavells, va fer que una part important dels moviments juvenils tinguessin l'escola com a epicentre (Machado, 1999).

En el cas xilè, els joves que no havien conegut l'etapa d'Allende van ser també els primers a començar a qüestionar des de dins el règim pinocheta, i a preparar el terreny en la vida quotidiana. Un investigador que està estudiant el període ens diu: "Rastro fundamental de la historia contemporánea chilena es el proceso de redemocratización después de los 16 años